

Vereisten toewijzing restzetels

Inleiding

Aan het voorstel om in het geval van gemeenteraadsverkiezingen, net als bij verkiezingen voor de Tweede Kamer, een partij geen “restzetels” toe te kennen indien het aantal behaalde stemmen lager is dan “de” kiesdeler kleven nogal wat nadelen. Zo leidt het voorstel tot onredelijke resultaten als de betreffende partijen samen een substantieel deel van de kiezers vertegenwoordigen. (Voorbeeld: in 2022 zou in Maastricht niet 6% maar 17% van de kiezers buiten de boot zijn gevallen doordat de partij waarop ze stemden uiteindelijk geen zetel kreeg.) In het zeldzame geval dat elke partij beneden die drempel zit, ontstaat zelfs een impasse. Los daarvan zijn dit numeriek verschillende kiesdelers. Ook al lijkt het conceptueel hetzelfde, dit is met twee maten meten.

Om in de Tweede Kamer te mogen meepraten en -stemmen heeft een partij aan 1/150 oftewel 0,67% van de stemmen genoeg, maar in een gemeente met 19 zetels is minstens 1/19 oftewel 5,26% nodig, bijna het achtvoudige. Anders gezegd: een partij die onder de bevolking voldoende aanhang heeft om in de landelijke politiek met 7 zetels mee te doen wordt in dit voorstel te klein geacht om op gemeenteniveau aan de besluitvorming bij te dragen. Dat is niet consistent.

Dat de motie-Van der Graaf aanleiding is om wat de Eerste Kamerverkiezing betreft een uitzondering te maken op het voorstel tot aanpassing van de drempel om voor een “restzetel” in aanmerking te komen is volkomen terecht, en zou reden moeten zijn om dit voorstel in te trekken, aangezien het in alle andere gevallen om een zelfs nog hogere drempel gaat dan de drempel die blijkens het voorbeeld van de Eerste Kamerverkiezing (1/75 oftewel 1,33% van de stemmen) al te hoog wordt geacht.

Er worden twee redenen genoemd om de lat voor deelname aan de gemeentepolitiek hoger te leggen dan voor deelname aan de landelijke politiek: al te sterke “versplintering” leidt tot moeizamere coalitievorming dan aanvaardbaar wordt geacht, en voor partijen met maar één zetel is in de praktijk de werkdruk te hoog.

In het navolgende zal ik bepleiten dat er geen fundamenteel onderscheid is tussen “restzetels” en zetels die “op eigen kracht” zijn binnengehaald, dus dat dit voorstel gefundeerd is op een onzuiver uitgangspunt en alleen al daarom heroverweging verdient. Daarna zal ik voor de beide gesignaleerde problemen alternatieve oplossingen bespreken die wiskundig zuiverder en ook effectiever zijn, en die de gevoelde noodzaak om af te wijken van evenredige vertegenwoordiging (want daar komt dit voorstel op neer) afzwakken of zelfs wegnemen.

Voor deze alternatieve oplossingen is het nodig om in meerdere of mindere mate te breken met de traditie om elke zetel evenveel stemgewicht toe te kennen, en het overwegen waard om de methode-D’Hond om “restzetels” te verdelen te verruilen voor de Webster/Sainte-Laguë-methode of zelfs over te stappen op fractionele stemgewichten.

Dat laatste zou de weg vrijmaken om alsnog een drempel in de geest van dit wetsvoorstel in te voeren, alleen niet als kiesdrempel maar als drempel om over een onderwerp te mogen meepraten en -stemmen, en partijen met minder kiezers dan de drempel per onderwerp de mogelijkheid te geven een samenwerking op ad-hocbasis aan te gaan, voor dat onderwerp één gezamenlijke woordvoerder aan te wijzen en deze middels volmacht hun stemgewicht mee te geven, zodat die woordvoerder alsnog voldoende kiezers vertegenwoordigt om aan de drempel-eis te voldoen.

Wiskundige rol van “restzetels” in het proces van zetelverdeling

Ik breng graag onder uw aandacht dat de methode-D'Hond om “restzetels” te verdelen neerkomt op afronding omlaag, rekenend met een aangepaste kiesdeler.

Drie voorbeelden: zoek voor elke partij in de huidige Tweede Kamer nog eens terug hoeveel stemmen die partij behaalde bij de verkiezingen in 2021, deel dat aantal door 65.244 en rond af naar beneden (of: schrap per partij 32.622 stemmen alvorens te delen en rond rekenkundig af), dan komt u precies uit op het huidige aantal zetels van die partij. Voor de zetelverdeling van 2017 deelt u het aantal stemmen van toen op elke partij door 66.632, en voor die in 2012 door 60.018.

Voor de wiskundige achtergrond verwijs ik u naar mijn artikel “Zetels verdelen met elastiek” op <https://www.pyth.eu/restzetelverdeling>, waarin ik laat zien dat de methode-D'Hond een bijzonder geval is van een algemener voorschrift:

Als een partij $P \times 100\%$ van de stemmen heeft behaald, dan komt die partij $(F P + c)$ zetels toe, rekenkundig afgerond, waarbij F geschikt gekozen wordt om het totale aantal zetels van alle partijen samen op de gewenste waarde uit te laten komen, en c een “schuifregelaar” is om af te wijken van evenredige vertegenwoordiging ten gunste van de grote ($c < 0$) of juist de kleine ($c > 0$) partijen.

en wel voor $c = -0,5$. Het “grootste gemiddelde” van de methode-D'Hond blijkt niets anders te zijn dan de eerstvolgende probeerwaarde om systematisch een geschikte kiesdeler corresponderend met F te vinden.

De gebruikelijke kiesdeler (het totale aantal geldige stemmen gedeeld door het aantal te verdelen zetels) is wiskundig gezien slechts een willekeurige eerste probeerwaarde. Je kunt ook het dubbele van “de” kiesdeler als startwaarde nemen. Elke partij krijgt dan “op eigen kracht” ongeveer de helft van het aantal zetels volgens de huidige startberekening, en er zijn dus meer “restzetels” te verdelen, maar als je die “restzetels” vervolgens op de gebruikelijke manier toewijst kom je op precies hetzelfde eindresultaat uit. Je kunt zelfs de eerste stap overslaan, door elke partij initieel nul zetels toe te kennen (corresponderend met kiesdeler oneindig) en alle zetels als “restzetels” toe te kennen volgens het bekende voorschrift. Ook dit levert precies dezelfde uiteindelijke verdeling op.

Je hoeft niet eens met een te laag aantal zetels te beginnen om vervolgens “restzetels” toe te voegen, je kunt ook de omgekeerde weg bewandelen, door bijvoorbeeld met kiesdeler 1 te beginnen, dus elke partij voor elke stem een zetel toe te kennen, en dan de “boventallige zetels” één voor één weg te nemen volgens een iets aangepast voorschrift. Handmatig onbegonnen werk, maar met een computer goed uitvoerbaar. Ook deze aanpak levert uiteindelijk dezelfde zetelverdeling op.

Zoals gezegd, voor een gedetailleerde bespreking van de wiskundige achtergrond verwijs ik u naar mijn bovengenoemde artikel, maar als u daar geen tijd voor hebt wil ik u in elk geval het volgende meegeven.

Als er S geldige stemmen zijn uitgebracht en je mikt op Z zetels (bijvoorbeeld $Z=150$ voor de Tweede Kamer) weet je zeker dat je met de traditionele kiesdeler $K_0 = S/Z$ te laag uitkomt, als gevolg van de afrondingen omlaag. Je moet dus ter compensatie iets hoger mikken, met een aangepaste kiesdeler K_1 die iets lager is dan S/Z . Neem je een te lage waarde, dus kom je uit op meer dan Z zetels in het totaal, dan probeer je het met een weer iets hogere waarde, bijvoorbeeld $K_2 = (K_0 + K_1)/2$. Door systematisch hogere of juist lagere waarden te proberen, steeds dichterbij elkaar, vind je vroeg of laat een geschikte aangepaste kiesdeler. In feite is er een heel interval van geschikte waarden, die allemaal tot precies dezelfde verdeling leiden.

Met een computer is het eenvoudig om op deze wijze gewoon maar wat te proberen tot je in het interval geschikte kiesdelers zit, maar in de tijd van D'Hondt waren er nog geen computers. Het slimme van D'Hondt was dat hij een procedure bedacht om met betrekkelijk weinig rekenwerk handmatig de bovengrens K_{\max} van dat interval te berekenen. Aan het eind van die berekening staat meteen ook de bijbehorende zetelverdeling op papier, in feite als bijproduct van het proces om het interval geschikte aangepaste kiesdelers te vinden. Helaas slaat op dit punt van de berekening de gretigheid toe. Doordat de zetelverdeling waar het uiteindelijk allemaal om te doen is als bijproduct al op papier staat, gunnen we onszelf niet meer de tijd om de redenering te vertalen naar een inzichtelijke presentatie.

De vertaalslag naar een inzichtelijke presentatie voeren we eenvoudig uit door op papier nog één "restzetel" extra toe te kennen, het bijbehorende "grootste gemiddelde" te lezen als ondergrens K_{\min} van het interval geschikte kiesdelers, en bijvoorbeeld $K_{\text{midden}} = (K_{\max} + K_{\min})/2$ te publiceren als uiteindelijke kiesdeler die leidt tot de gewenste verdeling, volgens het voorschrift "deel van elke partij het aantal door die partij behaalde stemmen door K_{midden} en rond af naar beneden".

Een andere manier om hetzelfde te zeggen is dat je niet op Z maar op $Z_{\text{midden}} = S/K_{\text{midden}}$ zetels mikt, daarom als eerste probeerwaarde S/Z_{midden} neemt, en na de eerste stap afziet van toekenning van de $(Z_{\text{midden}} - Z)$ "restzetels".

Hoe het ook zij, de kladblaadjes met de berekening en het hele verhaal in termen van "restzetels" horen thuis in de vuilnisbak, het is totaal niet interessant hoe K_{midden} is gevonden. Het gaat er maar om dat iedereen kan narekenen dat elke partij het juiste aantal zetels heeft gekregen, door per partij het aantal stemmen te delen door K_{midden} en de uitkomst naar beneden af te ronden. Heel jammer dat in de praktijk het begrip "restzetel" een eigen leven is gaan leiden, tot in dit wetsvoorstel aan toe.

Ik hoop dat het bovenstaande u heeft overtuigd dat er geen fundamenteel verschil is tussen zetels die "op eigen kracht" zijn behaald en "restzetels". Begin met kiesdeler oneindig en alle zetels zijn "restzetels"; begin met kiesdeler K_{midden} en alle zetels zijn "op eigen kracht" behaald; begin met een tussengelegen kiesdeler, bijvoorbeeld de traditionele kiesdeler K_0 , en sommige zetels zijn "op eigen kracht" behaald en de andere zijn "restzetels". Nogmaals: de uiteindelijke verdeling is steeds gelijk.

Een partij die volgens de huidige procedure initieel geen zetel krijgt toegewezen en uiteindelijk op één "restzetel" uitkomt, had van het begin af aan recht op die ene zetel, omdat dit de uitkomst is bij evenredige afschaling (onder afronding omlaag) van S stemmen naar Z zetels, alleen omdat bij de eerste poging een ongelukkig gekozen afschaalfactor werd gebruikt was dat niet direct zichtbaar.

Partijen met minder dan K_0 stemmen uitsluiten, zoals in dit voorstel, doet afbreuk aan de eenvoud van de procedure. Het lijkt misschien vanzelfsprekend om een drempel bij K_0 stemmen te leggen, omdat dat precies één komma nul repetent zetels zou opleveren als we in de verdere berekening niet zouden afronden. Maar dat doen we nu juist wel. Daarmee verliest K_0 zijn speciale betekenis. Die speciale betekenis blijven toekennen in een andere context is hinken op twee gedachten.

Het eenvoudige voorschrift "deel van elke partij het aantal door die partij behaalde stemmen door K_{midden} en rond af naar beneden" krijgt in dit wetsvoorstel de uit de lucht vallende aanvulling "... behalve als die partij minder dan K_0 stemmen heeft verzameld want dan is het aantal zetels nul". Je moet dan twee waarden (K_{midden} en K_0) publiceren in plaats van één (K_{midden}), en de uitleg hoe deze uitsluiting van een politieke stroming rijmt met evenredige vertegenwoordiging is ingewikkelder.

Voor gemeentes met minder dan 19 zetels is de situatie nog erger. De afwijkende manier waarop in die gevallen de zetelverdeling wordt berekend is wiskundig gezien toch al een warboel. Nog een ander onzuiver voorschrift erbij maakt de kans op ongewenste bijeffecten alleen maar groter.

Te hoge werkdruk voor partijen met maar één zetel

De folklore om de verhoudingen tussen de aantallen kiezers die op de diverse partijen hebben gestemd te visualiseren door middel van kleine aantallen volksvertegenwoordigers in grofweg dezelfde verhoudingen heeft zijn charme maar is niet echt handig.

Ongeacht de grootte van de achterban heeft elke partij met dezelfde hoeveelheid werk te maken om zich in de diverse dossiers die ter tafel komen te verdiepen, zich een gefundeerde mening te vormen en daarmee aan het democratisch overleg een constructieve bijdrage te leveren. Het ligt daarom voor de hand om de hoeveelheid menskracht los te koppelen van het stemgewicht.

Omdat het probleem in de praktijk alleen bij partijen met één zetel wordt gevoeld, hoeft de folkloristische koppeling tussen menskracht en stemgewicht slechts voor dat specifieke geval te worden doorbroken, bijvoorbeeld als volgt: de volksvertegenwoordiger die als enige van diens partij een zetel krijgt toegewezen mag de partijgenoot die in aanmerking zou zijn gekomen voor de tweede zetel (als er een tweede zetel aan die partij zou zijn toegekend) volmacht geven om bij bepaalde onderwerpen als diens vervanger op te treden, en beiden krijgen de financiële en overige ondersteuning als hadden ze elk apart een zetel gekregen.

Moet het budgettair neutraal, dan kan nog worden toegevoegd dat de partijen met meer dan een bepaald maximumaantal zetels slechts financiële en overige ondersteuning krijgen voor dat maximumaantal volksvertegenwoordigers, en dat de “boventallige” volksvertegenwoordigers hun partijgenoten volmacht mogen geven om namens hen mee te praten en te stemmen en dus de facto geen tijd en energie in hun taak hoeven te steken.

Algemener: maak het aantal zit-zetels voor de kleinste partijen iets groter en voor de grootste partijen iets kleiner dan het aantal stem-zetels (oftewel eenheden van stemgewicht), houd er bij het stemmen rekening mee dat niet elke zit-zetel evenveel stemgewicht vertegenwoordigt, en werk met volmachten om de zeggenschap over het door de partij verworven stemrecht conform de folklore te blijven koppelen aan individuele volksvertegenwoordigers.

Moeizame coalitievorming

De bedoeling van democratie is dat de volksvertegenwoordiging in goed overleg tot beleid komt dat recht doet aan hoe de opvattingen over allerlei kwesties in de samenleving numeriek zijn verdeeld. Om praktische redenen wordt dit overleg gestructureerd door de verzameling A van alle gekozen partijen te splitsen in twee deelverzamelingen met elk een eigen rol in het overleg: een coalitie C en een oppositie $O = A \setminus C$.

Het uiteindelijke beleid zou onafhankelijk moeten zijn van de keuze voor C en O . Bij elke andere splitsing, zeg in C' en O' , is het immers per saldo dezelfde verzameling partijen A die zich over allerlei politieke vraagstukken buigt, alleen zal uit de aard der rolverdeling tussen C en O het debat efficiënter verlopen naarmate het totale stemgewicht van C groter is en er minder politieke spanningen bestaan tussen de elementen van C .

Aan de belangrijkste factor die coalitievorming bemoeilijkt, politieke spanningen, valt vanuit wiskundig oogpunt weinig te doen, aan de verdeling van stemgewichten des te meer. Juist omdat dit de minst belangrijke factor is, is het belangrijk om het weinige dat je op dit vlak kunt doen zorgvuldig aan te pakken. Wiskundige zuiverheid is een eerste vereiste om de beperkte mogelijkheden optimaal te benutten.

Ik herinner u aan mijn observatie aan het begin van mijn betoog dat de methode-D'Hond een bijzonder geval is van een algemener voorschrift:

Als een partij $P \times 100\%$ van de stemmen heeft behaald, dan komt die partij $(F P + c)$ zetels toe, rekenkundig afgerond, waarbij F geschikt gekozen wordt om het totale aantal zetels van alle partijen samen op de gewenste waarde uit te laten komen, en c een "schuifregelaar" is om af te wijken van evenredige vertegenwoordiging ten gunste van de grote ($c < 0$) of juist de kleine ($c > 0$) partijen.

en wel voor $c = -0,5$. Dat deze waarde in het voordeel van de grote partijen uitpakt is eenvoudig in te zien: in feite staat hier dat elke partij, alvorens wordt afgerond, een halve zetel minder krijgt dan je op grond van evenredige vertegenwoordiging zou verwachten. Procentueel hakt een halve zetel minder stemgewicht er voor de kleinere partijen steviger in dan voor de grotere. Dit nadeel voor de kleinere partijen is een voordeel voor de grotere. Voor de coalitievorming is dit gunstig, want dit verruimt de mogelijkheden om met een betrekkelijk klein aantal partijen op voldoende stemgewicht uit te komen om in elk debat binnen A efficiënt tot een besluit te komen zolang binnen C maar geen politieke onenigheid bestaat.

In de praktijk blijkt zelfs $c = -0,5$ de stemgewichten nog niet ver genoeg van evenredige vertegenwoordiging vandaan te halen om altijd een vlotte coalitievorming te garanderen. De moeizame formatie in 2021 spreekt wat dit betreft boekdelen.

De in het onderhavige wetsvoorstel opgevoerde drempel naar voorbeeld van de Tweede Kamerverkiezingen werkt net als een negatieve waarde voor c in het nadeel van kleinere partijen, dus in het voordeel van grotere, en helpt dus zeker om nog wat verder van evenredige vertegenwoordiging af te wijken, echter het effect zal marginaal zijn. Het treft immers alleen partijen met meer dan K_{midden} maar minder dan K_0 stemmen. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 lag K_{midden} in de meeste gevallen slechts 10 tot 20 procent onder K_0 . De drempel zou toen in acht gemeentes twee partijen getroffen hebben, en in twee gemeentes drie of meer. Er zal dus zelden meer dan één zetel toegevoegd worden aan een andere partij, en dan nog vereenvoudigt dit de coalitievorming uitsluitend als die andere partij kandidaat is voor een coalitie die onder de huidige regeling exact één zetel tekort zou komen voor het minimaal wenselijk geachte stemgewicht.

Significante vereenvoudiging van de coalitievorming valt alleen te verwachten in de zeldzame gevallen waarin relatief veel partijen meer dan K_{midden} maar minder dan K_0 stemmen hebben behaald. Maar juist dan is er een groot nadeel: als dit N partijen betreft, zien ruim $N \times K_{\text{midden}}$ kiezers hun stem verloren gaan. Indien de verhouding K_{midden} / K_0 net als in 2022 in de buurt van 85% ligt, dupeert deze drempel in een gemeente met Z zetels zo'n $N/Z \times 85\%$ van de kiezers.

Praktijkvoorbeeld: bij de verkiezingen van 2022 zouden in Maastricht (een gemeente met 39 zetels) door deze drempel vijf partijen extra uitgesloten zijn, samen goed voor 11% van de kiezers, bovenop de 6% van de kiezers die feitelijk buiten de boot vielen doordat de partij waarop zij stemden volgens de huidige regels al geen zetel kreeg. De hier voorgestelde drempel betekent dus dat de volksvertegenwoordiging in Maastricht slechts 83% van de kiezers zou vertegenwoordigen.

Theoretisch, extreem voorbeeld: in een gemeente met 19 zetels doen 19 partijen mee aan de verkiezingen. Een van deze 19 partijen behaalt $K_0 + 18$ stemmen, de overige 18 partijen behalen er elk $K_0 - 1$. Door de oogharen bezien zijn de 19 partijen allemaal even groot en verdienen ze elk één zetel, conform de huidige manier van rekenen. Onder het vergrootglas bezien heeft slechts één partij meer dan de drempel volgens dit wetsvoorstel, dus die ene partij krijgt alle 19 zetels en gaat vier jaar lang volstrekt alleen de dienst uitmaken, ook al vertegenwoordigt deze partij maar 5% van de kiezers. De beoogde afwijking van evenredige vertegenwoordiging kan dus veel te ver doorschieten.

En wat als alle partijen minder dan K_0 stemmen behalen? Dit zal in de praktijk een zeldzaamheid zijn, maar de Kieswet moet ook in deze situatie voorzien. Stel, in een gemeente met 19 zetels doen 31 partijen mee aan de verkiezingen. Van deze 31 partijen behalen er 19 elk 5,2% van de stemmen, samen 98,8%. De overige 12 partijen behalen elk 0,1% van de stemmen. Bij 19 zetels komt K_0 overeen met $100\%/19$ oftewel 5,26% van de stemmen. Alle partijen zitten hieronder en krijgen dus nul zetels. Wat moet er met de 19 “restzetels” gebeuren?

Het gezonde verstand zegt dat de 19 zetels naar de 19 grootste / minst kleine partijen moeten gaan, zoals ook zonder de voorgestelde drempel zou gebeuren. In dat geval is liefst 98,8% van de kiezers vertegenwoordigd. Nu de drempel er wel is, kom je snel uit op het laatste redmiddel: loten. Dat levert in dit voorbeeld ongeveer 7 ($12/31 \times 19$) micropartijen een zetel op. Er blijven dan 7 partijen met elk 52 keer zoveel stemmen als elk van de micropartijen aan de kant staan. In dat geval is slechts 63,1% ($12 \times 5,2\% + 7 \times 0,1\%$), van de kiezers vertegenwoordigd.

Een krachtiger en wiskundig zuiverder instrument om sterker dan nu af te wijken van evenredige vertegenwoordiging zonder door te schieten, is om de “schuifregelaar” c nog wat verder bij 0 vandaan te kiezen. Bijvoorbeeld: $c = -1$. Het voorschrift voor de zetelverdeling wordt dan “deel van elke partij het aantal door die partij behaalde stemmen door K_{midden} , verminder de uitkomst met 1 en rond de nieuwe uitkomst rekenkundig af” (met voor K_{midden} een andere waarde dan bij $c = -0,5$). Alleen omdat partijen met zeer weinig aanhang hiermee op een negatief stemgewicht uit kunnen komen (listig te gebruiken door tegen elk voorstel te stemmen waar ze voorstander van zijn) zal het voorschrift moeten worden uitgebreid met de bepaling dat een negatief aantal zetels wordt omgezet naar nul, maar dat is minder arbitrair dan de drempel van dit wetsvoorstel.

De hierboven geschetste impasse als alle partijen minder dan K_0 stemmen behalen doet zich nu niet voor, althans als geen twee partijen exact evenveel stemmen hebben. Er is dan altijd een geschikte K_{midden} om ook met zeer veel zeer kleine partijen tot een verdeling te komen. Alleen als twee of meer partijen exact evenveel stemmen hebben kan er een impasse ontstaan, maar voor elke andere benadering geldt eveneens dat een gelijk aantal stemmen tot een gelijk stemgewicht moet leiden, wat het in combinatie met de folkloristische keuze voor geheeltallige stemgewichten onmogelijk kan maken om op exact het gewenste totale stemgewicht uit te komen.

Gerichte afwijking van evenredige vertegenwoordiging

Zoals gezegd komt de methode-D’Hondt om “restzetels” te verdelen neer op afronding omlaag, rekenend met een aangepaste kiesdeler. Hiermee wordt enigszins afgeweken van het principe van evenredige vertegenwoordiging ten gunste van de grotere partijen, wat in sommige gevallen de coalitievorming vereenvoudigt. Echter, ook grotere partijen die niet in de coalitie terechtkomen profiteren hiervan, en voor sommige kleinere partijen en hun achterban maakt dit precies het verschil tussen wel en niet gehoord worden. De drempel volgens dit wetsvoorstel doet daar nog een (klein) schepje bovenop.

Als de bedoeling van het wetsvoorstel is om de coalitie aan extra stemgewicht te helpen, doe dat dan rechtstreeks en met zekerheid in plaats van via een omweg de kansen te beïnvloeden: verdeel iets minder dan het totale aantal zetels volgens de traditionele methode, en ken de achtergehouden zetels toe aan de coalitie zodra die is gevormd.

Op het eerste gezicht levert dit praktische problemen op, want gedurende de coalitievorming is niet duidelijk welke partijen de achtergehouden zetels gaan krijgen, dus welke kandidaat-raadsleden zich beschikbaar moeten houden om deze te gaan bezetten. Van de nood valt een deugd te maken door de folkloristische koppeling tussen stemgewicht en menskracht gedoseerd los te laten.

Hierboven bepleitte ik al om een partij met maar één zetel te laten vertegenwoordigen door twee personen, van wie (middels een volmachtstelsel) nu eens de ene en dan weer de andere het stemgewicht in de schaal legt, afhankelijk van het onderwerp. Ook stelde ik voor om het budget dat nodig is om die extra persoon dezelfde financiële en overige ondersteuning te geven als het “echte” raadslid in mindering te brengen op de grotere partijen, die immers bij de huidige werkwijze meer menskracht krijgen toegewezen dan eigenlijk nodig is. Echter, dit budget kan ook gevonden worden door aan de achtergehouden zetels uitsluitend extra stemgewicht voor de coalitiepartijen te koppelen, geen extra menskracht.

Anders dan in mijn vorige voorstel hoeven er dan geen niet-actieve raadsleden op de achtergrond te zijn die partijgenoten per onderwerp volmacht geven om namens hen mee te praten en te stemmen: de coalitie als geheel krijgt expliciet extra stemgewicht toegewezen om de coalitievorming te versnellen, zoals met het wetsvoorstel werd beoogd. Zolang de coalitiepartijen het met elkaar eens zijn maakt het niet uit aan wie dat extra stemgewicht wordt gekoppeld. Zijn de coalitiepartijen het over een onderwerp niet met elkaar eens, dan verliest het hele idee “coalitie” (etymologisch verwant aan “coalescere”, samensmelten) voor dat onderwerp zijn betekenis en is het redelijk om het extra stemgewicht buiten beschouwing te laten. De “coalitie”-partijen moeten dan harder zoeken naar steun bij de andere partijen, helemaal niet verkeerd bij een controversieel onderwerp.

Voorbeeld: in een gemeente met 19 zetels zijn 2 zetels achtergehouden voor de coalitie. De overige 17 zetels zijn op de gebruikelijke wijze als volgt verdeeld:

- partijen A en B hebben elk 1 zetel;
- partijen C, D en E hebben elk 2 zetels;
- partijen F, G en H hebben elk 3 zetels.

Op het eerste gezicht zijn minimaal 4 van de 8 partijen nodig om een coalitie te vormen met een meerderheid (minimaal 10) van de 19 zetels. Echter, dankzij de 2 achtergehouden zetels hoeven de coalitiepartijen slechts 8 zetels van zichzelf in te brengen. Dit maakt allerlei combinaties van 3 partijen mogelijk, bijvoorbeeld E, F en G. Op onderwerpen waar deze 3 partijen het met elkaar eens zijn hebben zij de handen vrij om de door hen gewenste koers te varen.

Stel nu dat over een controversieel onderwerp G anders denkt dan E en F. Vanwege de onenigheid komt het extra stemgewicht voor de coalitie voor dit onderwerp te vervallen. E en F hebben, nu de afwijking van evenredige vertegenwoordiging is losgelaten, nog maar 5 van de 17 overgebleven zetels. Zij moeten dus op zoek naar steun van minstens 2 van de 5 andere partijen. G heeft zelfs de steun van minimaal 3 andere partijen nodig. Dit bevordert het debat over dit lastige onderwerp.

Het is zelfs denkbaar dat er een minderheidscoalitie aantreedt, bijvoorbeeld G en H. Met 6 eigen zetels en 2 extra omdat zij de coalitie vormen hoeven zij per onderwerp slechts de steun van één partij met 2 of meer zetels (C, D, E of F) te zoeken, of die van A en B samen. Dit houdt ook het debat over minder controversiële onderwerpen interessant, zonder groot risico dat de coalitie over een betrekkelijk onbelangrijke kwestie struikelt. En zijn G en H het een keer onderling oneens, dan moeten ze allebei op zoek naar een meerderheid bij de oppositie. Democratischer dan dat kunnen lastige onderwerpen niet aangepakt worden.

Overige aanscherpingen van de wiskundige zuiverheid

Een volgende stap zou nog kunnen zijn om af te zien van de minder gerichte afwijking van evenredige vertegenwoordiging, die tot nu toe wordt bereikt door afronding naar beneden mede ten gunste van grote partijen buiten de coalitie. Dit minder effectieve instrument is immers niet meer nodig als er een effectiever instrument (enkele zetels achterhouden voor de coalitie) wordt ingezet.

Eerlijk gezegd verwacht ik dat dit voor veel mensen een brug te ver is, omdat de huidige rekenwijze voelt als houvast waarvan je hooguit een klein beetje wilt afwijken. Maar juist het principe van evenredige vertegenwoordiging is verankerd in de Grondwet en zou dus voorrang moeten hebben. Mijn voorstel zou daarom zijn om de methode-D'Hondt te vervuilen voor de Webster/Sainte-Laguë-methode, die neerkomt op rekenkundig afronden ($c = 0$ in het geëursiveerde fragment aan het begin van mijn tekst), of zelfs helemaal niet af te ronden en te werken met fractionele stemgewichten.

Dit laatste zou het mogelijk maken om ook zeer kleine partijen mee te laten praten, allicht onder bijkomende voorwaarden om het werkbaar te houden. Eén denkbare voorwaarde ligt in het verlengde van dit wetsvoorstel.

Het bovengenoemde bezwaar dat de traditionele kiesdeler K_0 zijn speciale betekenis verliest zodra je gaat afronden geldt immers niet in het geval van fractionele stemgewichten, omdat afronden achterwege blijft. Dit maakt het mogelijk om alsnog de drempel van het wetsvoorstel te hanteren, alleen niet als kiesdrempel maar als drempel om over een onderwerp te mogen meepraten en -stemmen: elke woordvoerder in het debat over een onderwerp moet minimaal K_0 kiezers vertegenwoordigen.

Partijen met minder dan K_0 stemmen kunnen daartoe per onderwerp een samenwerking op ad-hocbasis aangaan, waarbij ze één gezamenlijke woordvoerder voor dat onderwerp aanwijzen en middels volmacht hun stemgewicht meegeven, zodat het totale stemgewicht van de woordvoerder alsnog overeenkomt met K_0 of meer stemmen.

Met name voor gemeentes met minder dan 19 zetels zou het een stap vooruit zijn om de folkloristische koppeling tussen stemgewicht en menskracht los te laten ten gunste van fractionele stemgewichten in combinatie met een spreek- en stemdrempel, bijvoorbeeld gebaseerd op de traditionele kiesdeler. Immers: hoe kleiner het aantal zetels, hoe minder fijnmazig de benadering met geheeltallige stemgewichten, dus hoe groter de ongerichte afwijking van evenredige vertegenwoordiging en hoe minder doeltreffend maatregelen die stoelen op nog weer verdere afwijking van evenredige vertegenwoordiging.

Welke mate van fijnmazigheid minimaal wenselijk is laat zich niet eenvoudig wiskundig beargumenteren, maar in de praktijk wordt minder dan 19 zetels kennelijk als problematisch gevoeld, dus dat is een reden te meer om in elk geval voor die gemeentes de zaken wiskundig zuiver te regelen.